

A „Kurjácška gredai“ ősemberi telep Kécsán (Torontál vm.)

(Első közlemény.)

I.

Előszó.

(Felolvasatott a szakosztály nov. ülésén.)

T. Szakosztály! Az itt bemutatott dolgozat szerzője Orosz Endre néptanító. Már maga ez a jellemzés magyarázat nélkül is kifejezi, hogy szerény állású, szegény ember, de nemes törekvésű, mert a népoktatás szolgálatába szegődött, a mely se fényes állásra, se gazdag jutalomra se nyújt reményt és kilátást. Szerencsés csilgázata még mint nagyon fiatal embert érintkezésbe hozta a Szamos-Ujvárt élő Orenstein nyug. őrnagy úrral, a ki szenvedélyes dilettans archeologus és itt kapott tudványó elnöke kedvet a régészethez. Mint oly ember, a kinek anyagi viszonyai nem engedték, hogy sok évi tanulmányt és sok pénztl igénylő egyetemi u. n. tudományos pályára lépjen; megelégedett azzal a tudással, a melyet a néptanítóképző intézet nyújt és a mely neki éppen elegendő előképzést adott arra, hogy önképzés útján egészítse ki a maga tudása hiányait, a melyeket saját szerénysége legjobban érzett. Ezt meg is tette mohó tudvágygal és kitartó vasszorgalommal. Azt is megérthetjük ebből, hogy miért adta magát tüzetesen éppen az u. n. történelemelőtti, vagy helyesebben mondva őskori régészetre. Itt folyton eber, kiváló figyelő tehetsége, élesen látó szeme és különösen ügyserető buzgalma arra ösztönözte, hogy mindenütt, a hol bármi czélból megfordult, leste és figyelemmel kísérte az esetleges leleteket, a hol őskori telepet sejtett, kutatott és gyűjtött, a hol bármi czélból folyó földmunkáról vagy ásatásról értesült, ha csak lehetett, ott termelt, megfogatott és szétmorzsolta minden göröngyöt és minden apró tárgyat, bármi kevés jelentőségűnek látszott is, gondosan felgyűjtött, apróra tanulmányozott és utána járt. A sok látás gyakorlati nagy

tapasztalaton alapuló helyes ítélőtehetséget fejlesztett benne és mint-hogy ezen a téren a nála hiányzott eruditiora úgy sem volt szüksége, hogy szakmunkákban tehessen tanulmányokat, szorgalmasan olvasott mindazokban a könyvekben és tolyóiratokban, a melyek az ősrégészetre vonatkoztak és a melyekhez hozzáférhetett. Kutatásai közben csakhamar telfedezővé is lett és első тұrathatott fel oly helyeket, a hol azelőtt nem is sejtettek őskori telepet. Így sikerült neki évek során át oly nagy és érdekes gyűjteményt összeszerezni, hogy ma már ez a gyűjtemény kiszorítja szerény lakásából.

A mikor íráshoz fogott, nem vezette se írói dicsőség hajhászata, se feltűnésre vágyás. Hasznos akart lenni és ismertetni hasonlóirányú törekvőkkel a maga tapasztalatait és észleleteit. Ilyen ismeretelő leírás ez a dolgozat is, a melyben a torontálmegyei Kécsa község határán telfedezett őskori telepről gyűjtött tárgyakat leírja a maga egyszerű és természetes modorában, minden tudós követelődzés nélkül.

A mondottak után két okom van, a miért ohajtom, hogy e dolgozat helyet kapjon a mi kiadványunkban. Egyik az, hogy mutasson példát arra, mit bír kivinni és létrehozni a nemes tudásvágy és az önzetlen szorgalom szerény eszközökkel, csendben munkálva, minden dob- és trombitászó nélkül és kevés, de nagyon kevés anyagi móddal. A másik az, hogy csináljunk propagandát egy régi kedvenc eszmémnek. Sokat érintkeztem szomszédainkkal, a száz atyámfiaival, a kik, ha politikailag alkalmatlan szomszédok is, közelebbi megismerkedés után igen rokonszenves és szeretetreméltó embereknek mutatják magukat és mindamellett, hogy nagymérvű segélyforrásokról nem rendelkeznek, nagyon számot tevő tudományos munkásságot fejtenek ki és általános elismerést kivívott eredményeket mutatnak fel a tudomány minden ágában. Ezt pedig annak köszönhetik, hogy köztük minden iskolázott ember, le a legszerényebb falusi papig és tanítóig, a maga hivatásszerű és kenyeretadó teendői mellett, szabad idejében tud időt és alkalmat szakasztani valami tudomány-ág szerény művelésére. Nem áll be mindjárt tudósnak, írónak; nem jár akadémiasság után, hanem beéri azzal, hogy szerény napszámosa legyen a tudománynak, a ki anyag- és adatgyűjtéssel szolgál azoknak, a kik állásuknál és készütltségüknél fogva hivatottak a leldolgozásra. Ince ez a mi emberünk mutatja, hogy ily hangyamunka nálunk is lehetséges és azért adjuk ki ezt a dolgozatot, a mely ha irodalmi formájában nem is mintaképe a tökélynek, de mintaképül szolgálhat sok, nagyon sok embernek, a kik most oly kevés vagy éppen semmi hasznát sem veszik szabadidejüknek.

FINÁLY HENRIK.

II.

Az 1892. nov. 20-án Kécsa helység határán tartott excursióm alkalmával egy eddig teljesen ismeretlen ősemberi telepet figyelhettem meg a szántóföldek felszínén szétszórta heverő cserépedénytöredékek és kovaszilánkok előtördülése alapján.

Egy éven át végzett tüzetes tanulmányaim által a telep őskori tárgyait s ezek eljövetele, valamint az őstelep mindennemű viszonyait képes voltam nem csekély fáradságot és időáldozatot követelő munka arán annyira összegyűjthetni, illetőleg megismerhetni, hogy ezen észleleteim eredményét a földtani-régészeti tudományok által megkívánt részletes kidolgozásban egy terjedelmesebb közleménynyé állíthattam össze, mit a következőkben adok elő:

Kécsa nagyközség¹ az éjsz. szél. 45° 44' és 46' között, s a kel. hossz. (Ferrótól) 38° 29' és 31' között Torontal vm. északkeleti részében fekszik. Vidéke horizontális fekvésű, beláthatatlan alföldi rónaság, 80 méter tengerszín feletti magassággal. A terület geológiai képződményei a legfiatalabb korúak. A felszint 0.5—1.5 m. vastagságú új-alluvialis, zsiros, feketé televényföld (humus) alkotja, melyben szárazföldi csigahéjak gyakoriak. A humus alatt 1.5 méternél vastagabb, márgaconcretiós sárga agyag-üledék következik, s ennek különösen felső szintjében igen sűrűn, javarészen mocsarainkban még most is élő apróbb édesvízi molluscafajok héjai fehérlenek, nevezetesen: *Planorbis corneus*, *Pl. marginatus*, *Lymnaea pallustris*, *Lymnaea auriculata*, mélyebb szintben a *Pisidium pusillum*, *Planorbis septemgyratus* *Cyclas corneus* stb., melyekhez néhány szárazföldi, a fűveken élő faj is társul, jelesen *Helix hispida*, *Cionella lubrica*, *Bulimus tridens*, *Pupa muscorum*, *Vitraea*, *Clausilia* sp.

Mindezen zárványok alapján kétségtelen, miszerint a sárga agyag vízi képződmény, mely a geológiai értelemben vett legújabb korban, az új-alluviumban egy jökora területet elborító, allandó és hatalmas mocsárból rakódott le, melynek ezen üledékeit a Temesvár—Csatád—Zombolya és Ujvár helységek közti területen szakadatlanul mindenütt észlelhettem.² Az új-alluvialis, feketé televényföldben Délmagyarországon igen gyakoriak a történelem előtti ember eszközei, edénycserepei és konyhahulladékai. Egy ily gazdag és érdekes lelhely a jelen alkalommal ismertetendő, u. n. «Kurjácska gredai» őstelep.

¹ Közigazgatásilag a különváltan élő nemzetiségek szerint Román- és Horvát-Kécsa létezik, azonban topographiailag ezek egy helységet képeznek.

² Halaváts Gyula m. kir. osztálygeológus úrnak földtanilag útbaigazító szíves adataiért itten nyilvánosan is köszönettel tartozom.

A most nevezett telep Kécsától délkeletre a Dellimánics és Cordier (olv. Korgyé) hodája (= tanya) között elvezető szekérúton menve, a $\frac{3}{4}$ óra járásnyira fekvő «Kurjácska greda» nevű határon fekszik.¹ Az említett szekérút kettéágazásánál a jobbra forduló útvonal balfelén egy feltűnő nagy, mesterséges földhalom (tumulus, kunhalom) látható, melytől d. délkeletre 350 lépés távolban a tervezett párkány—csenej—kécsa—zsombolyai helyi érdekű vasútvonal baloldalán lévő szántóföldeken alacsony, kör alakú kis földhalmok vonják magukra a kutató figyelmét. Nagyságuk különböző; jelen elterült állapotukban a legnagyobb domb átmérője 50 lépés, míg a legkisebb csak 15 lépés. Az utóbbi oly lapos, hogy csak jól megfigyelve vehető észre, holott az előbbi 70 cm. re is kiemelkedik lapos környezetéből.²

Körülbelül 8—10 □ hm. területen m. e. 15-ily kis földhalmot számítottam meg szétszórva fekvésben, melyek a köztük levő térrel együtt alkotják az öseMBERI telepet.

A telep Csenej felőli részén egy ösfolyó, valószínűleg az Ó-Béga történelemelőtti már beszántott s így alig-alig észrevehető meder nyoma kanyarog eltűnve a szántók földjében és a meder partjainak közvetlen mellékein több szabálytalan alakú kisebb horpadástól, mint azon ösfolyó parti kiöntéséből keletkezett ösmocsarak, lápok, ingoványok mélyedéseinek hova-tovább eltűnedező maradványaitól környékezte. A meder és az ártér mélyedményei körül lakott az öseMBER azon kis halmokon és még számos egyenetlen alakú emelkedésén a talajnak, melyek azon időben víztől védettebbek valának. Az östeleptől délre 4 km. távolságban a délnyugat felé húzódó Ó-Béga folyó «lecsapolási csatorná»-jának néhány évtizeddel ezelőtt történt készítése által a legnagyobb részét eltűntek azon partmenti terjedelmes mocsarak, melyek alatt az Ó-Béga ártere még az utóbbi évtizedek folyamán is állott. Míg az östelep jelenlegi környezetének az elmondottakon kívüli részletesebb leírása egyrészt szükségtelen, addig másrészt úgy a jelen, mint a hajdani környezet a terület horizontális rónaságának ugyanazonos egyhangúságánál fogva, a följegyzésre érdemes természeti pontot nem is szolgáltathat.

A földhalmok keletkezésének határozottan a telepések ott tartózkodása adta meg az alkalmat. Ugyanis a legtöbb öseMBERI emlék a halmokban található, ellenben a dombok közötti szántóföld-területeken csak elszórtan vannak kevés számban, miből következőleg meg vagyok győződve, hogy a kis halmok és teleplakók voltaképi

¹ Uj speciális térkép. (1: 75,000) Zone 23. Col. XXIV. Ó-Telek und Zsebely lapja.

² Össze nem tévesztendő a jelzett kis halmok a hasonló, de feltűnően nagyobb (4—5 m. magas) kunhalmokkal, melyek itten szintén gyakori jelenségek.

lakhelyeinek, a laképitmények, sátrak, kunyhók, tűzpadok fekvőhelyét jelzik, hol a tartózkodási idő alatt leginkább a hasznavehetetlenül elhányt mindennemű hulladékok s igen kis részben az elveszett, alátemetődött tárgyak összehalmozódása által, e halmok alapja állott elő. A telep elpusztulása óta gazdagon képződött televényföld védőtakaróval borította be a már pusztulásnak kitett őstelep színhelyének emlékeit, azonban a földmives évszázadokon át szorgalmasan munkálkodó ekevasa és a csapadékok denudáló hatása a teledés homályának fátyla alól mind több tárgyat hozott napvilágra az eltemetett maradványokból.

1893. márcz. 26-iki kelettel felszólítottam a Délmagy.-orsz. Múz. Tört. és Rég. osztályát a praehistorikus halmok megásatására. A társ. 1893. szept. 28-án tartott választmányi ülésén dr. Berkeszi István m. titkár ur előterjesztése alapján 25 frtot utalványozott. Az ásások felügyeletem alatt 1893 okt. hó 22-én, 23-án és 29-én eszközöltettek. A legtöbbet ígérő halmok közepén keresztül 1 m. széles árkot húzva, felásattam hatot, a gazdagabb tartalmúak közül három dombot még egy 2-ik s egyet pedig három árokkal szeltem át. (összesen 11 árok.) Az ásóbenyomás 1-ső sorában, vagyis a felülettől 2 demig kevés tárgy volt, a 2 deméteren alúl sűrűn mutatkoztak s általában a 3-iktól lefelé a 6-ik dem.-ig voltak a leggyakoribbak, melyen túl már végképen eltűnnek, mivel a 6-ik dem.-en alúl a halmok alapját, vagyis a lapály sima felszínét értük el. A halmok központi legnagyobb magassága tehát 5—7 dem. A dombok alján (5—6 dem. mélyen) fekszenek az 1—1.5 m. átmérőjű, széttöredezett tűzpadok, melyeket a televény talajra helyezett pár dem. vastag sárga agyagból készítettek. A tűzpadok felső, u. n. tűzlapjait a készítés alkalmával egyenletes simára sikarollák s ezért a tűzpadok égetett töredékei házlal-vakolatra emlékeztetők, mészkő-szürke színű felülettel bírnak. A legtöbb tűzpad drb. kiégetett szilárd állományú és halvány, szürkés-sárga színű, ritkábbak a kevés tüzet kiállott lagyabb drbok.

A tűzpadok felületén többször hamú tűnt elő a föld alól, a tűzhelyek körül pedig, valamint a dombok egész területén is, konyha-hulladék-csontok, kagylóteknők töredékei, edénycserepek, kő, csont-, cseréptárgyak, égetett agyagrögök, stb. heverték rendetlenül szerte-szét s mindezen kívül különlegesség gyanánt még egy eltemetett ősemberváz és egy tűzhely hamújából előkerült bronztű is az ásás eredményét gazdagítják. Az őstárgyak mindennemű (kő, cserép, csont, kagyló) számos darabjain az idő hosszú folyamában vékony mészkéreg (patina) képződött, mi a tárgyaknak csak helyenkénti s nem egész felszínét borítja. Az előfordulási viszonyok ismertetése után a hátralevőkben végzem részint a felületről, részint az ásások által összegyűjtött őstárgyak részletes leírását, könnyebb átte-

kinthetőség végett kisebb csoportokra is osztályozva, mely szerint a talált összes ősemberi holmik elsőkörülág rendeltetésük s másodkörülág anyaguk alapján a következő kategóriákba különíthetők:

I. E s z k ö z ö k.

A) Kőszerek

a) Őrlőkövek.

A telepről előkerült összesen 26 drb. kisebb-nagyobb őrlőkő-töredék, több különféle kőzetanyagból. (l. a hátrabbi táblázatban.) Ép őrlőkövet nem találtam, csakis többszörös töredékeket, melyek eredetileg ép állapotukban köralakra voltak alakítva. Legszabályosabbak a pyroxén-andesit őrlők, miket a basaltok követnek. Ebből kitészik, miszerint a kitüntetett két kőnem, szépen alakíthatósága miatt, kedvelt és legalkalmasabb kőanyaga volt az itten lakó ősembernek őrlő-fenekkövek készítésére és használatára, mi a 8 pyroxen-and. és 6 basalt anyagból készült őrlőknek a többi anyag fölötti nagy számából is következtethető. A töredék őrlők széleinek ivvonala szerint kiegészítve atmérőjük 20—30 cm. lehetett, míg vastagságuk méretei a 3—10 cm. között ingadoznak. Az őrlőkövek felső lapja, melyen a gabna öröltetett, a kisebb nagyobb elkoptatásnak megfelelőleg lapos, vagy homorúra mélyedt; alsó része, melyen a kő a földön feküdt, lapos vagy dombordad, (egyszerűen letéve vagy bemélyesztve.) A domború aljzatúak közepén a kő legvastagabb s innen a széleik felé mindinkább elvékonyodnak, de a lapos fenékűek tömegének vastagsága általában megegyező. Mint-hogy egy teljes őrlőszers két-, 1 alsó- és 1 felső kőből kell álljon s ezek csakis alsó-, mondjuk a nyugvó »fenék-kövek«, azért a felső-, a mozgó-részletet, nevezzük »morzsoló-követ« az ezután tárgyalandó törőkövek közt kell föltalálni. Egy quarz homokkőből készült őrlőkőtöredék felső lapja homorú, az alsó domború. Ezen kő eredetileg egy őrlőszers alsó részének vagy fenék-kőnek volt szána és készítve s ily minőségben több ideig használták is; de, miután a használatban egészen simára koptalódván s talán el is törődven, úgy látszik, e töredék ködrb. alsó érdes oldalát, a volt fenékkő fenekét használták egy más őrlőszers felső-, vagyis morzsoló tagjául.

Az őrlőkő-töredékek mindenikének munkára szánt lapja elkopott, sima, mintha csiszoltak lennének, jeléül a kövek sokáig tartott használatának. Ezen őrlőkő-töredékek az emberiség legkezdetlegesebb malomromjai, miknek rendeltetése a gabona megörlése volt s ezt a megrögzített fenék-kőre öntött magvaknak a kézbe logott morzsolókövekkel való szétzúzása, szétmorzsolása által végezték. Anyaguk mind primär-lelhelyű termés-kőzet.

b) *Törökövek*

Ezekből találtam 11 drbot, szintén több kőzetanyagból. (l. a hátr. tábl.) A törökövek részint kavicsdarabokból lettek egyszerűen csak használatba véve, részint termésközetekből lettek némelyek csak megalakítva, mások alakítva és megcsiszolva. Ily törököknek használt természetes alakkal bíró kavics 3 drb. van, melyből az egyiknek oldalait helyenként még meg is simitgattak, csiszoltak. Termésközetből készítettek 8 drbot, miből 7 alakítás, 1 pedig alakítás és csiszolás által nyerte alakját. Az alak kétféle, u. m. gömbded 7 drb. s hasábalak 4 drb. Az előbbieket átmérője 6—8 cm. közt áll, az utóbbiak hossza 5 cm-től 10-ig változó.

A törököveket (schlagstein) kézben fogva mindennemű kisebb szilárd ütésre, törésre, zúzásra és morzsolásra felhasználták, így csontokat hasogattak, repesztettek szét, követ formáltak, keményhéjú gyümölcsöket törtek, húst, növényi részeket potyoltak meg, sőt az elősoroltaknál még több más munkánál is alkalmazhatták ezen hasznavehető kőszerszámokat, azonban a legfőbb céljuk mégis a gabonamagvak szétmorzsolása, vagy megőrlése volt. S ezen munkát különösen a gömbded törökövek végezheték, melyeknek alakja és egész felületüknek erősen kopott volta is bizonyossá teszi, hogy ezek az őrlőköveknek felső morzsoló tagjai voltak. Megtartási állapotuk kedvezőtlen, mivel a velük eszközölt munka és a kövek rideg természetéből kilolyólag könnyen nyertek kisebb-nagyobb sérüléseket. Teljesen ép 1 példány, csonkított 3, és töredék 7 példány. A munka nyomai, az ütések, morzsolások minden törökövön, hasábalakúaknál egyik vagy mindkét végükön, gömbdedalakúaknál pedig egész köröskörül szépen szemlélhetők. Ugy a hasáb-, valamint a gömb-törökövekről mindig az ütés hosszirányában szoktak lehasadni, levallani a kőforgácsok, vagy nem ritkán éppen felényi törési drbok is.

c) *Vegyes kőtárgyak.*

Az előbbi kőeszközök után hátra van még azon kőszereket bemutatni, melyeknek rendeltetése különböző volt. Ilyenek: Hengeralakú kőkalapács, fele a nyéllyuknál keresztben kettétörve, tömör, zöldes (amfiból) kőzetből alakítva, átfúrva és egyenletesen megcsiszolva. Hossza 8 cm., a henger átm. 3 cm., mi a nyéllyuknál 4 cm. nyire szélesedik ki a lyuk erősítéséül. A henger köralakú véglapján ütések nyomai láthatók. Átfúrt kőszere csak ezen egy példány került elő a telepről.

4 oldalú, hasábalakú kis kőek (celt) tör. alakított és egyenletes simára csiszolt chloritos gneiszből. A celt ékalakú vége hiány-

zik A tör. hossza 5·8 cm., szélessége 1·3 cm., vastagsága 1 cm. Másik vége tompára csiszolt E végből 8 mm. távolra a celt egész kerületén körülfutó 1 mm. széles kis barázda van bemetszve, melynélfogva — mint egy irout — megkötni lehet az elvesztés ellen biztosítandó. Értékes holmija volt ez tulajdonosának.

Egy másik, ugyancsak chloritos-gneiszből alakított és egyenetlenül csiszolt kőék tör. egyik vége ékalakú, a másik letört. Hossza 5·5 cm., szél és vast. 1·5 cm. Éle ép.

Derekán kettétört, finomszemű csillámos homokkőből alakított és csiszolt, egyenetlen lapos, 4 oldalú, hasábalakú kézi vésőbalta. Töredék hossza 6 cm., átl. szél. 8 cm., átl. vast. 2 cm. Vastagabb végén ütések nyomaival töredékes. Hiányzó vége éllel bírt.

Egy kis darab quarzit-pala, ismeretlen csiszolt eszköznem töredékét képezi.

2 cm. hosszú, egyik oldalán csiszolt sárga jáspis szilánk, szintén ismeretlen eszköz töredéke.

Quarzit-pala lapos drb. egyik oldallapján simított felszinnel. (Simítókö.)

Tűzkő- (silex szarúköves változat) kések és szilánkok, összesen 8 drb. A leghosszabb 4—5 cm. Színök: 4 drb. halvány szürkés-sárga, 1 élénk borsárga, 1 szürkés-tejfehér és 2 drb. sötétes-szürke színű. Anyagukban apró fehéres foltok, pontok vehetők észre. Alakítás útján nyert alakjuk: az átmeteszett lapított háromszög ($\triangle$) 5 drbnál, ezek tehát két oldalélűek; az átmeteszett ékalakot ($\triangleleft$) mutat 2 példányon, az ilyenek egyélűek, s 1 drbnak pedig négyoldalú hasáb ($\square$) formája van, melynek két hegye élben végződik. Csak egy nagyobb kés bír pattoztatott éllel, a többiek szegélye simán hasított. Teljesen ép 6, töredék 2.

Vaskos sárga quarz (quarzit) 9 cm. hosszú, 3 oldalú nagy kőkés, tördelés, hasogatás által alakítva. Ezenkívül a kőtorgácsok, törmelékek között vannak oly éles szegélyű, lapos kődarabok, melyeket karczolásra, reszelésre stb. használhattak ugyan, azonban egy néhány drb. szegélyén látható használati koptatást leszámítva, mi sem bizonyítja e kődarabkáknak kétségtelen eszköz voltát. A tűzköveket s az ezekkel azonos rendeltetésű éles szegélyű köveket vágásra, vakarásra, karczolásra stb. hasonló czélokra használták fel, nem kis szolgálat eredményével. A telepen általam összegyűjtött kőanyagok közt legalkalmasabbak voltak erre a tűzkövek éles szilánkjai.

Megemlítendő még egy 6·4 cm. hosszú és 3 cm. széles biolít-amph.-quarz-andesitből alakított kőkés.

A kövekről általában.

A minden korban nélkülözhetetlen őrlő-kövektől s az őskori őrlők felső részeitől, a morzsoló-kövektől eltekintve, feltűnő e tele-

pen a köeszközök kevés száma és ennek daczára azok egyszerűsége. Csiszolási feltüntetető kőtárgy mindössze csak 8 van, s ezek: 2 törőkő, 1 kalapács, 2 celt és 3 más tárgy. Hiányzanak a szebben alakított és szépen megcsiszolt nagyobb számú kőszerszámok.

Az előkerült kőfabricátumok mind kőkori jelleggel bírnak.

Hét drb megalakítatlanul maradt kő- és számos jelentéktelen apró kötőrmelék — mint az alakítási munkálatok kőforgácsai — mellett még m. e. 20 drb kisebb, nagyobbára kerekded alakú ép kavicskát is találtam a telepen, melyek mint parittyá-kövek szerepelhettek (legtöbb vaskos-quarz.) Az apró kötőrmelékek közt egy 3·5 cm. hosszú haematit (vascsillám) drb. is van alakítatlanul és feldolgozatlanul természetességében hagyva, mi azért érdekes, mivel közeli vasbányák (Reschütz, Krassó-Szőrény m.) vidékéről hozhatták ide, azonban megolvasztása a bronz-öntésnél nagyobb nehézségekkel járván, kohászatiilag való feldolgozását nem eszközölhették s tehát a közönséges kövekkel egyenértékűnek tekintették.

Kimutatás a kőszerek számáról és anyagáról.*)

Szám	Kőanyagok nevei	Örlő	Törő	Ve- gyes	Tör- melék
1	Mésző (mállott).....	.	.	.	+
2	Vaskos quartz (fehér).....	.	3	.	+
3	Quarzit-pala (Lydit).....	.	.	2	+
4	Sárga quarzit.....	.	.	1	.
5	Sárga jáspis.....	.	.	1	+
6	Tűzkő, (sillex) szarúköves vált.	.	.	8	.
7	Haematit (vascsillám).....	.	.	.	1
8	Gránitit.....	.	.	.	+
9	Biotit-quarz (trachyt v. gránit) mállott	.	.	.	+
10	Quarz-trachyt. (mállott).....	.	.	.	+
11	Amphibol-trachyt. v. andesit.....	.	.	.	+
12	Biotit-amphibol-trachyt.....	.	.	.	+
13	Biotit-amph. quartz-trachyt v. and.	4	.	1	+
14	Pyroxen-andesit.....	8	1	.	+
15	Andesitek (sötétszínű).....	.	3	.	.
16	Basalt (tömör és sötétszürke).....	6	1	.	+
17	Gránitos-gneisz (húsvörös sz.).....	2	.	.	+
18	Gránitos-gneisz (fehér és szürke).....	2	.	.	+
19	Gneisz (zöldes, mállott).....	2	.	.	+
20	Amphibol-gneisz v. pala.....	.	1	.	.
21	Turmalin-gneisz.....	.	.	.	.
22	Cloritos-gneisz (aprószemű).....	.	1	2	+
23	Biotit-muskovit-gneisz.....	.	.	.	+
24	Sericites-muscovit-gneisz.....	.	.	.	+
Átvitel.		24	10	15	1

*) A kövek determinálásának nagyobb részét dr. Schafárfik Ferencz geolog. tanár úrnak köszönhetem, mi ezennel nyilvánosan tenni kedves kötelességemnek ismerem.

Szám	Kőanyagok nevei	Örlő	Törlő	Ve- gyes	Tör- melék
	Áthozat..	24	10	15	1
25	Sericites-pala	.	.	.	+
26	Csillámpala (aprósz. musc.)	.	.	.	+
27	Zöldes, finom szőv. amph. kőzet	.	.	1	.
28	Quarz-homokkő (többféle)	1	.	.	+
29	Finomszemű homokkővek	.	.	1	+
30	Finomszemű quarzitos homokkő	.	.	.	+
31	Conglomerátos quarz-homokkő	1	.	.	+
32	Agyagos concretio	.	.	.	+
33	Ismeretlen kőzetek (5 f.)	.	1	.	+
	Összesen van:..	26	11	17	1

A kövek részint az eredeti ősléhelyükről származó nyers vagy termés anyagok, részint pedig másodlagos (secundaer) fekhelyről összeszedett kavicsok. Az eredeti terméshelyet illetőleg kétségtelennek tudom, hogy csakis e két helyről, u. m. a Kécsától északkeletre és délkeletre fekvő közeli hegyvidékről lettek a helyszínére importálva, mint a mely kögazdag területek legközelebb esnek a kécsai őstelephez, honnan a szükséges kőmateria legkönnyebben megszerezhető volt. Dr. Scháfárizik Ferencz m. kir. földtani intézeti osztálygeológ. úr hozzám intézett levelében idevonatkozólag a következőket mondja: A köveknek legnagyobb része valószínűleg az aradmegyei és krassó szörénymegyei hegyekből valók, a basalt pedig alighanem lukareci. A tűzkövek szintén magyarországiak; a krassószörényi hegységben is igen sok fordul elő szarűköves tűzkő.

A kövek jelenléte ezen alföldi őstelepen a köveknek minden egyéb anyag mellett is nélkülözhetetlenül szükséges jelleget enged tulajdonítani az ősember előtt, a melyeknek más — a teleptől távolabb kődús — vidékekről történt megszerzését vagy magok a telepesek személyesen eszközölték, vagy még inkább hihetőleg, mások által csereforgalom útján közvetítették.

B) Csontszerszámok.

Habér a kő keresett eszközanyagát képezte is ősemberünknek, mégis voltak eszközök, melyeket kőből épen nem vagy, csak nagy nehézséggel készíthettek volna el e telep lakói. Az ilyen eszközök jobb anyagául kínálkozott a csont, mely soha nem hiányzott; könnyen alakítható; tartósabb mint a fa; lágyabb a kőnél s erősebb a cserépnél. A talált csontszerszámok ezek:

Gyönyörű csont-ár, fiatal (2 éves). *Cervus capreolus* ágatlan

(nyársas) egyenes, teljesen ép, 12 cm. hosszú agancsából a rózsától együtt. Körülfeszítte az ősember közvetlen a rózsá alatt és aztán letörte a koponyáról. Az agancs hegye 3·5 cm. hosszúságban kissé hajlott és simára van kopva, mi a bőrmunkánál és más ruhaneműeknél igen czélszerűen végzett használat következménye.

Egy más idős *Cervus capreolus* 3 ágú agancsa is használtott csont-árnak, mivel ezen agancs egy kiugró ágának hegye szintén lényes simára van esiszolva, a vele eszközölt munka által. Az agancs vastagabb végét fogva, törnek is használhatták. Az agancs első ága fölött még praehistoriai időben kettétört, de egymás közelében heverve, az ásatás alkalmával megtaláltattott.

A leletek között van még 5 drb csont-ár kissé ívalakúan görbült és megsimított kicsiny végtöredéke. — Egy kis emlősállati csont az ízület-bütyök alatt 1·5 mm. átmérőjű kis fúrt lyukat visel. A *Cervus elaphus*nak a konyhahulladékoknál hátrább leírt agancs darabja szintén csontszerszám lehetett.

Két drb. *Canis familiaris* alsó állkapcsán különös jelenség, hogy az állcsont hosszvonalán a fogmedreken keresztül kétségkívül mesterségesen előidézett surlás, koptatás általi bemélyedések vannak, melyek alighanem az állcsontnak zsinegen való mozgatása, végig-húzogatósa által hosszabb időn át keletkeztek s így ezek talán a zsinégmunkánál alkalmas eszközöknek is tekinthetők.

C) Cserépeszközök.

A kőnél, csont- és fánál is volt némely czélokra még alkalmasabb anyag, miből sokkal kevesebb fáradtság mellett, a rendeltetési czélnak még megfelelőbb eszköznevet állítottak elő. Ez a cserép vagy égetett agyag. Hét drb köralakú, egyik oldalukon lapos, alig homorú, a másikon dombordad eszköz jutott napvilágra, szürkés-fekete színű égetett tiszta agyagból. Csekély ellenálló képességű anyagánál fogva csak egy ép, feldarab kettő s ennél is kisebb töredék négy. Átmérőjük eredetileg 3·5—5·5 cm., vastagságuk 10—15 mm. közt váltakozó. Noha mindeniknek a közepén lévő 5—10 mm. átmérőjű lyuknál bírnak a legnagyobb vastagsággal, leginkább itten, mint a lyuk által meggyengített helyen voltak kitéve a kettétörés következményének. Az ép példány köralakjának átmérője 5 cm., vastagsága 1 cm., lyukátm. 1·4 cm. Mindkét oldallapja lapos. E hét darabtól eltérőleg külön kell felemlíteni a nyolczadik példány fél-töredékét, mely világos-szürke színű, 27 mm. vastag s a lyuk átmérője csak 4 mm. Alakja sem lapos, hanem gömbded.

A mi végül e tárgyak rendeltetését illeti, vannak a kik az e fajta agyagkarikákat u. n. „fonó-orsógombnak,« ismét mások pedig „halász-háló nehezéknek« tartják. A jelen esetben határozottan kon-

statálok a fonó-orsót a laposabb és nagyobb átmérővel bíró példányokban, ellenben a háló-nehezékek inkább hosszúkas, hengerded vagy gömbded alakúak szoktak lenni, mint a minő a legutóbb leírt, 8 ik — a többiektől eltérő — példány. A lyukba illesztett orsó-pálcza természetesen fa volt. Ugy a fonó-orsó, valamint a háló-nehezék rendeltetése mindenki előtt ismeretes lehet.

D) Fémtárgyak.

Megbecsülhetetlen anyaga az eszközkészítésnek a fém (metallum). Ez sem hiányzik a kérdéses telepről. Az ásatáskor került felszínre a legnagyobb földhalomból, annak egy 6 dcm. mélyen fekvő tűzhelye hamujából egy teljesen ép, csak hegyén kissé görbült, bronz-tű (sárga bronz.) Hossza 11,5 cm., rhombalakú, 2 mm. széles oldallapokkal. (átmetszete). Szűrővége hegyes, másik vége lelapított és egyszer aláfelé be van hajlítva, hol tehát fület (tűfokot) képez 3 mm. átmérővel. Az egészet szennyes zöldes-szürke színű bronz-rozsda borítja.

Találtam még az ásatások helyén 1 négyszög cm.-nyi kis bronz pléh töredékdarabot, mely azonban nem bír nagyobb jelentőséggel a telep kulturáját illetőleg.

OROSZ ENDRE.